

A KÖZÖSSÉGI KERTEK POSZTSZOCIALISTA ÁTMENETBŐL EREDEZTETHETŐ SAJÁTOSÁGAI MAGYARORSZÁGON

BENDE CSABA

THE SPECIFICS OF COMMUNITY GARDENS IN HUNGARY AS A RESULT OF THE POST-SOCIALIST TRANSITION

The post-socialist cities of Hungary experienced significant social-spatial changes in the past two and a half decade. These changes are the consequence of the transition and the integration to the global economy. It created a situation in which the local governments had to recognize their own role in mitigating the negative and enhancing positive effects of these changes. In this context, in 2011 the first community garden has appeared in Budapest, Hungary.

In this research, I intend to answer two questions. Firstly, where community gardens appeared in Hungary? And why community gardens appeared in post-socialist Hungary? To answer my questions, I carried out an online and a field research. After the initial online research, I have conducted interviews with the organizers of the gardens. As a result, 45 community gardens have been discovered in Hungary and 34 community gardens participated in the research, 18 interviews were made.

I came to the conclusion that community gardens were dominantly organized in high rise neighbourhoods on the properties of local governments, by the local governments or in cooperation with them by civil organizations. This shows, that the organizing of Hungarian community gardens is the opposite of the original North-American bottom-up route. The significant governmental support of community gardens in Hungary suggests that local governments realized the potential in community gardens. They use them to improve their position in the competition among cities for capital, investments and human resources through improving soft factors. Besides, they use them to mitigate the negative effects of the post-socialist transition. Thus I believe that community gardens in Hungary are the results of the post-socialist transition, and the broad acceptance of entrepreneur attitudes in the government.

BEVEZETÉS

A hazai városok a rendszerváltozást követően széleskörű átalakulási folyamatok színtereivé váltak. A városok belső térbeli és társadalmi struktúrája jelentősen megváltozott a gazdasági és politikai tényezők eredményeként. A korábbi erősen szabályozott elrendeződés helyébe egy új, állandó változásban lévő dinamikus rendszer lépett, melyben az egyes városrészek fel- vagy leértékelődése profitérdekek mentén zajlik. Gyakran a helyi politikai szereplők e változások erősítése, vagy éppen azok negatív hatásainak mérséklése érdekében aktív szereplőként lépnek fel. Ezzel párhuzamosan a helyi társadalom is megjelenik aktorként e folyamatok alakításában. Ezt egyrészt az

unió partnerség elve támogatja, másrészt a nagyvárosokban helyi érdekcsoportok is szerveződnek.

A posztszocialista városi átalakulás a zöldfelületek csökkenését eredményezte, s az ezzel párhuzamosan elterjedő környezettudatos szemléletmód, a fogyasztói szokások megváltozása a városi mezőgazdaság felértékelődését eredményezte. Ennek következtében itthon is megjelentek a közösségi kertek. Az online média rendre beszámol közösségi kert megnyitókról, melyből úgy tűnik, a kertek száma folyamatosan emelkedik. Ugyan néhány hazai kutató már foglalkozott a közösségi kertekkel (*HERCZEG 2013; SZABÓ 2013*), munkájuk célja azonban a kertek megismertetése volt a tudományos közösséggel, s feltáró munkát nem végeztek. Feltételezésem szerint a kertek megjelenése kapcsolatban áll városaink térbeli, társadalmi és gazdasági átalakulásával, s erre adott válaszként értelmezhetők.

A kutatás két kérdés megválaszolására vállalkozik. Melyek azok a települések és azok mely övezeteiben jelennek meg közösségi kertek Magyarországon? A kutatás második, elméleti kérdése pedig arra keresi a választ, hogy a magyarországi kertek megjelenése mögött milyen mechanizmusok állnak? Kapcsolatba hozható-e megjelenésük városaink posztszocialista átalakulásával? A tanulmány elemző része kizárólag a hazai közösségi kert mozgalomra korlátozom, a posztszocialista régióra, különösen a Visegrádi Négyekre következtetéseket nem vonok le, melynek oka a régió közösségi kertjeinek hiányos dokumentáltsága.

1. ELMÉLETI HÁTTÉR

1.1. A POSZTSZOCIALISTA VÁROSI ÁTALAKULÁS TÉRBELI-TÁRSADALMI KERETEI

A magyarországi városok szocialista, majd posztszocialista fejlődésének bemutatása kiemelten fontos azon kontextus megértéséhez, amiben a hazai közösségi kertek megjelentek. Ezen kívül az alfejezet célja a városi folyamatokhoz való önkormányzati attitűd megváltozásának bemutatása, mely szintén jelentős hatással volt a feltételek megteremtésére.

Városaink fejlődését meghatározta a szocializmus közel fél évszázada. A korábbi kapitalista fejlődési mód megtört, s helyébe olyan állam által koordinált rendszer lépett, melynek célja a társadalmi egyenlőség biztosítása, a városok ellenőrzése és irányítása, illetve a társadalmi feszültségek kezelése volt, amely részben a városok homogenizálódásával, de differenciálódásával is járt (*GENTILE ET AL. 2012*). Ennek megvalósulását egyrészt az egyenlőbb jövedelem elosztással, teljes foglalkoztatással és aktív szociálpolitikával kívánták elérni. A térbeli homogenitás kiemelt céllá vált, s biztosították az egyes társadalmi csoportok lakóhelyi keveredését.

A megfelelő lakóhelyi keveredést a modernista építészeti elvek alkalmazásával próbálták garantálni. A modernizmus atyja, CORBUSIER (1968) *függőleges kertvárosokat* álmódott meg, mely gondolat a szocialista modernisták kiindulópontjává is vált. Ezek a városok a Howard-i kertvárosok és a zöldtet a városba gondolat fordítottjai, Corbusier víziója épp a városok természetben való feloldódását írja le (KERÉKGYÁRTÓ 2014). Ezen építési, tervezési elvek az egész szocialista tömbre jelentős hatással voltak, bár a szocialista blokk korán szakított a mozgalom nyugati követőivel és saját irányvonalat alkotott. Nyugaton már az 1970-es évek elején megváltozott a városfejlesztők viszonya a modernista tervezéssel (JENCKS 2004), de a szocialista országokban éppen ekkor indultak meg a városok peremzónájának nagy léptékű lakótelep fejlesztései (VAN KEMPEN ET AL 2005), ahol a megfelelő mennyiségű zöldfelület, benapozás és friss levegő biztosítható volt. Ennek értelmében a városok belső struktúrája átalakult, azok dekoncentrációja vált meghatározó folyamattá. Ugyan a szocialista város mindig jól lehatárolható és kompakt maradt, szemben az amerikai városokkal (SÝKORA 2009).

A városok térbeli szerkezetére a rendszer sajátosságaiból adódó folyamatok is hatottak. A kiskereskedelem és a szolgáltató szektor visszaszorult, míg az ipar gazdaságpolitikai prioritása miatt kiterjedt övezetekben jelent meg a városok peremén. A rendszer ideológiai alapjaihoz jól illeszkedő lakótelep-építési programokkal kezelték a fellépő mennyiségi és minőségi lakáshiányt. A források a városok peremére koncentrálódása a városközpontok és belső lakóövezetek fejlesztési forrás nélkül maradását eredményezték, melyeket fizikai leromlás sújtotta, és ennek következtében az alacsony társadalmi státuszú csoportok, vagyis a marginalitás tereivé váltak (SZELÉNYI 1983). Ezért és a lakás kiutalási rendszer sajátosságai miatt a városi társadalom térbeli homogenitása nem valósult meg maradéktalanul (MUSIL 1980; SZELÉNYI-KONRÁD 1969). A rendszerváltás ebben az ellentmondásos időszakban, a rendszer gazdasági és ideológiai kimerülése idején következett be, mely a kapitalista átmenetet sok szempontból befolyásolta.

A rendszerváltó országok betagozódása a kapitalista rendszerbe számos új folyamatot indított el. A posztszocialista országok gazdaságpolitikájának domináns elvévé a neoliberalizmus vált, s gazdaságuk beágyazódott a globális gazdaságba (KORNAI 1993). A magántulajdon meghatározóvá vált. A korábbi rendszer gazdasági alapját jelentő ipar a liberalizált piacon összeomlott. Ezzel párhuzamosan növekedett a szolgáltatások jelentősége. A makrogazdaság átalakulása jelentős hatással volt a társadalomra, annak jelentős részét érintette az egyes országokban hosszan elhúzódó munkanélküliség. Az állam jóléti kiadásainak leépítésével lényegében e sérülékeny csoportok helyzetét tovább nehezítette, s összességében a társadalom erős polarizálódásához járult hozzá.

A rendszerváltással a városfejlődés politikai, gazdasági és társadalmi tényezői is radikálisan átalakultak. Elindult a politikai demokratizálódás folyamata, a privatizáció, és erősödött az önkormányzatok szerepe, melyek jelentősen átalakították a városok térszerkezetét. A központ és belső lakóöv jelentősége megnőtt, a belváros kereskedelmi és szolgáltatói funkciója megerősödött. A belső lakóöv egyes részei kedvező fekvésük miatt a tőke befektetések, majd a 2000-es évektől rehabilitációs projektek színtereivé váltak, ugyan megújulásuk szelektív és a leromlás is gyakori. Az átmeneti övezet az ipari termelés megszűnésével kiterjedt barnamezős területté vált (MORAR ET AL. 2016), melyek az állami és piaci, vagy ezek kombinációjaként működő PPP beruházások, elsősorban a kreatív ipar vagy szolgáltatások megjelenésének helyeivé váltak. A lakótelepek hasonlóan a belvárosokhoz, szelektíven alakultak át (KOVÁCS–HERFERT 2012), a fizikai leromlás (EGEDY 2005), sok esetben társadalmi nehézségekkel párosult, de presztízsüket megőrizni képes lakótelepek is léteznek. A lakótelepi zöldfelületek egy része a motorizáció és új kereskedelmi funkciók megjelenések áldozatává váltak (KRISTIÁNOVÁ 2016), bár sokszor ez az eleve gyengébb minőségű területeket érintette. A népesség megváltozott mobilitása és lakóhelyi preferenciája konfliktusokkal terhelt elővárosi szuburbanizációt (KOVÁCS 1999), és belső lakóövi dzsentrifikációt eredményezett (BERÉNYI 2010; TIMÁR – NAGY 2007).

A posztszocialista átalakulás kontextusát követően fontos kitérni az önkormányzatok szerepének és azok városi folyamatokhoz való viszonyának megváltozására. Nyugaton az 1970-es évek válságára az állam feladatainak fokozatos leépítésével reagált, s egyre több feladatot helyezett át helyi szintre, miközben az önkormányzatoktól szigorú fiskális politikát követelt meg. A feladatok megnövekedése és a válság helyi szintű kezelésének igénye az önkormányzatok számára kihívással teli, nehezen koordinálható helyzetet teremtett. Beruházások és tőke vonzása, versenyképességük javítása érdekében aktív szerepvállalásra, a piaci szereplőkkel való együttműködésre kényszerültek (MACLEOD 2013). Üzemeltetői feladatellátásuk mellett fejlesztették kezdeményező képességüket és a vállalkozói szemléletüket. Ez az új stratégia a vállalkozó város várospolitikaként kristályosodott ki (HARVEY 2013), melyben a „vállalkozás” során kitűzött célok és stratégiák érdekében a helyi politikai és gazdasági szereplők között széleskörű együttműködés jön létre (MACLEOD 2013). A nyugati önkormányzati minták később a hazai, posztszocialista gyakorlatban is meghonosultak, s dominánssá váltak. A vállalkozói szemlélet terjedése pedig a városok közötti versenyt erősítette, s a városok tőkebefektetésekkel szemben kiszolgáltatottá váltak.

Összességében a rendszerváltás számos olyan kihívás elé állította a hazai önkormányzatokat, mely átalakította viszonyukat az őket érintő folyamatokkal. A megváltozott helyzetben szükségszerűen cselekvőként kell fellépniük, mely során a városokat érintő negatív folyamatok mérséklésére, vagy a pozitívak fokozására különböző fejlesztéseket kellett végrehajtaniuk.

1. 2. A KÖZÖSSÉGI KERTEK TÖRTÉNELMI HÁTTERE, HAZAI MEGJELÉNÉSÜK ÉS HATÁSAIK

A közösségi kertek fejlődése egy hosszú, térbelileg meglehetősen egyenlőtlen folyamat eredménye, melynek egy szakaszában a magyar városokban is megjelentek. A fejezet e fejlődési folyamat kifejtésével indul, majd a közösségi kertek települési hatásainak magyarázásával zárul.

Az első közösségi kertek a 19. század végén jelentek meg az Amerikai Egyesült Államokban. Megjelenésük periodikus jellegű és társadalmi-gazdasági válságokhoz kötött (BASSETT 1979), a krízisek elmúltával a kertek száma lecsökken, hiszen a lakosság gazdasági helyzete javul, nincs szükségük önellátásra. Ennek értelmében több közösségi kert korszakot különböztetünk meg, melyek részletezésére itt nincs lehetőség. Jelenlegi formájukat az 1970-es években érték el, ekkor az USA északi nagyvárosaiban munkanélkülivé váló csoportok önellátásához járultak hozzá. A 2008-as gazdasági válság az USA-ban új korszakot nyitott a közösségi kertek történetében, a helyi politika a közösségi kertészkedés támogatójaként lépett fel, a Fehér Ház udvarán újra kert nyílt. SUTTER (2009) pedig a közösségi kertek számának növekedéséről számolt be az USA-ban, s ezzel igazolva BASSETT (1979) cikluselméletét.

Magyarország első közösségi kertje 2011-ben jött létre Budapesten, mely a hazai kertmozgalom legújabb, formájában és működésében eltérő eleme. Azonban megjelenése hazai előzményektől nem független, bár a korábbi kertek közösségi jellege vitatható. A kertek, kertségek évszázadokon keresztül településeink tartozék területei voltak, melyek a 19. század iparosítása és városnövekedése következtében megszűntek vagy átalakultak. A vidékről városba áramló munkaerő egészségügyi állapotának javítása és a szociális feszültségek enyhítése céljából a városok körül felparcellázott kerteket alakítottak ki nyugati mintát követve, s hamarosan a kertváros gondolat is beépült a várospolitikába (ÓNODI-CROS KÁRPÁTI 2002). A két világháború közötti időszakban a kertészkedést politikai szintre emelték konzervatív *paraszti* értelmiségiek (SOÓS 2009), melynek következtében a szocialista rendszer kezdeti időszakában a kert gondolat teljes elutasításra került. A Howard-i kertvárosok pedig azok kapitalista jellege miatt váltak elutasítottá. Később a rendszer jólétnövelő intézkedéseivel és a szövetkezetesítésből kimaradt földterületek jogi problémái miatt 1967-ben földhasználati kategóriaként létrehozták a zártkerteket, ahova a maradványföldeket besorolták. E zártkertek a szocialista blokk legtöbb országában elterjedt gyakorlattá váltak. A rendszerváltás után a zártkertek átalakultak, gyakran a városhatáron belüli szuburbanizáció célterületeivé, vagy rekreációs és ipari területté váltak (VASÁRUS 2016). Ebbe a fejlődési folyamatba illeszkedve, városaink dinamikus átalakulásával párhuzamosan jelentek meg a közösségi kert.

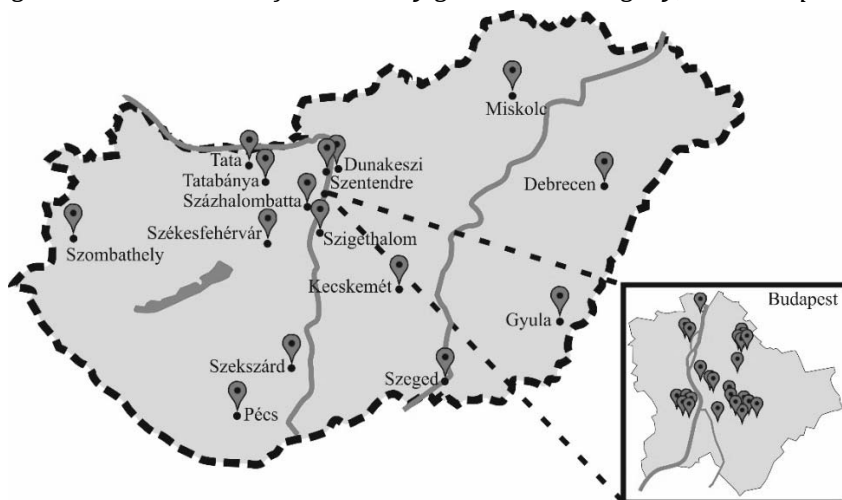
A közösségi kertek amerikai fejlődésében domináns szerepe volt a társadalmi-gazdasági kríziseknek. Kutatók bizonyították számos pozitív hatásukat, mellyel a kertek a válságok kezelését támogathatják. Jelentős hatást gyakorolnak a helyi társadalomra. Szerepük van a helyi közösségek kialakításában (ALAIMO ET AL. 2010), mert rendszeres interakcióra adnak lehetőséget. A közös célok és motiváció, az interakciók és a földrajzi helyhez való kötődés a kohézió alapját biztosítják (FORREST-KEARNS 2001). Bizonyos esetekben a középosztály tértermeléséhez kötődnek, s konfliktusforrássá válhatnak (BOROS ET AL. 2016). Társadalmi, gazdasági hatásai mellett városi zöldfelületet jelentenek, s hozzájárulnak a városi hősziget hatás mérsékléséhez, a csapadékvíz beszívargásához, a biodiverzitás növeléséhez és lehetőséget teremtenek a zöldhulladék komposztálására. Vagyis a kertek komplex környezeti, társadalmi és gazdasági hatásokkal bírnak.

Összességében elmondható, hogy a magyarországi közösségi kertek az amerikai közösségi kert mozgalomhoz kapcsolódnak. De hazai megjelenésük már korábbi kert mozgalmak által érintett településhálózatban történt. Kérdés azonban, hogy a közösségi kertek megjelenése mennyiben kapcsolódik az amerikai közösségi kertek történetében központi szerepet játszó válságokhoz, s a 2011-es, gazdasági válság lecsengő időszakában való megjelenésük konkrét kapcsolatot jelent-e a válsággal?

2. KUTATÁSI MÓDSZEREK ÉS MINTATERÜLET

A kutatás egyik célja a magyarországi közösségi kertek városokon belüli térbeli elrendeződésének feltárása. Ehhez első lépésben a közösségi kert fogalmát határoztam meg, melynek szükségességét a sokféle formában újjáéledő hazai kertmozgalom tette indokolttá [1]. Munkadefinícióm szerint a közösségi kertek *„a városi mezőgazdaság területei, amelyet egyéni parcellákon önkéntes módon művel egy személy, család, vagy egy csoport, melynek célja nem a gazdasági haszonszerzés, és a kert valamilyen közös cél érdekében jön létre”*. E fogalom a nemzetközi szakirodalom definícióira épül, mely kifejtésére BENDE-NAGY (2016) tanulmányában került sor.

1. ábra: Közösségi kertek elhelyezkedése Magyarországon, 2017 tavaszán
 Figure 1. The location of community gardens in Hungary, in 2017 spring

Forrás: saját szerkesztés

Majd egy internetes kutatás eredményeiből kialakítottam egy közösségi kert adatbázist. A kertek jó média kommunikációval bírnak, azok átadását, működését a sajtó nyomon követi, ezért az internetes kutatás hátrányai - mint például a megjelenített témák szűkössége - kiküszöbölhetők. Az online kutatás fókuszában a 2016. január 1-jén 10 ezer főt meghaladó népességű települések álltak [2]. E népesség határ meghúzását a közösségi kertek munkadefiníciójában hangsúlyosan megjelenő városi jelleg indokolta, másrészt a városi cím devalválódása (CSAPÓ-KOCSIS 2008. p 645.) és e népesség határt el nem érő települések központi/városi jellegének kérdésessége miatt nem tartottam célszerűnek a vizsgált települések körének bővítését. Fontos elkülöníteni az utóbbi években néhány vidéki településen, közmunkaprogram keretein belül megjelenő közösségi művelésű kertek és a közösségi kertek között. Előbbiek célja a foglalkoztatás, a munkanélküliek munkaerő piaci integrációja, nem a közösségi kikapcsolódás és kohézió. Az on-line kutatás során 142 települést vizsgáltam meg, a település neve és közösségi kert kulcsszavakkal a Google magyar nyelvű keresőmotorjában. A kutatás e szakaszát 2017. március 7-e és 22-e között végeztem el. Ennek eredményeként 16 településen 45 közösségi kertet találtam (1. ábra).

A kutatás második részében interjúkutatás zajlott a kertszervezőkkel, s összesen 11 település 34 közösségi kertje vett részt a vizsgálatban. Tata, Tatabánya, Százhalombatta, Debrecen és Szigethalom közösségi kertjei a vizsgálatokban nem vettek részt, melynek oka a kert szervezői háttérének kinyomozhatatlansága vagy a kutatói megkeresés elutasítása. A kutatásban

különböző hierarchia szinteken lévő városok kertjei szerepelnek, vagyis az eredmények általánosíthatósága biztosított országosan. Az interjúk készítése az online feltárással párhuzamosan történt, azok felvétele a helyszínen és telefonon történt. Az interjúk hossza átlagosan 20-25 perc, és félig strukturált interjúvázlatot követett. Az interjúk a kertek megszervezésére, működésére vonatkozó, valamint azok települési hatásait vizsgáló kérdéseket tartalmazott. A kutatás során összesen 18 interjú készült, mivel egy-egy szervező több kert létrehozását is kezdeményezte.

3. EREDMÉNYEK

A kutatás egyik célja a magyarországi közösségi kertek térbeli megjelenésének feltárása. Emellett fontosnak tartottam az önkormányzatok, mint kiemelt szereplők motivációinak feltárását, s ennek kapcsolását a korábbi elméleti fejezetben ismertetett vállalkozói város stratégiához.

Az on-line kutatás eredményei alapján 16 hazai településen 45 közösségi kert található. A közösségi kertek megjelenése legtöbb esetben bizonyos beépítési jelleggel bíró városrészekhez kötődik, jellemzően lakótelepekhez (*1. kép*), s csupán négy hazai közösségi kert belvárosi elhelyezkedésű. Ez a megjelenési mintázat lényegesen eltér az amerikaitól, ahol dominánsan a belső lakóöbven jelennek meg. Ennek oka nem a telep jellegű építkezési forma hiánya, hanem az amerikai városokra jellemző szétfolyás vagy sprawl, és az ezzel párhuzamosan megjelenő üres telkek, különösen a belső lakóöbven. A kertek elhelyezkedésében rejlő különbségeket tehát az eltérő urbanizációs folyamatokra lehet visszavezetni.

A közösségi kertek megszervezése döntően civil szervezetekhez vagy önkormányzatokhoz kötődik. A civil szervezetek jellemzően önkormányzati kooperációban valósítják meg a kertjüket, mely során az vállalja annak fizikai megvalósítását, vagy a civil szervezet számára biztosít forrást, s így mecénásként léphet fel. Ha az önkormányzat saját kezdeményezése a közösségi kert, civil szervezetet nem von be a tervezésbe és működtetésbe. Ezen kívül előfordult, hogy egy civil szervezet a vállalati szférával együttműködve hoz létre közösségi kertet, általában a vállalat tulajdonában lévő telken. Bottom up lakossági kezdeményezésre csak egyetlen példa akadt, ahol egy, a cél érdekében szerveződő csoport jogi kényszer miatt később egyesületet alakított, s egy ingatlanberuházó telkén hozott létre kertet. Vagyis a hazai közösségi kert mozgalom határozottan top-down irányú, s az É-Amerikában jellemző bottom-up szervezési séma ritka.

1. kép: A budapesti Kelen Kert, lakótelepi közösségi kert

Photo 2. A community garden of a high rise neighbourhood in Budapest

Forrás: saját felvétel

A szervezési sajátosságokból adódóan a kertek döntő többsége önkormányzati tulajdonú területet hasznosít. Ennek oka a civil egyesületek forráshiánya, ezért azok az önkormányzatokkal kénytelenek együttműködni, akik saját alulhasznosított területeit ajánlják fel a szervezetnek, s saját kertek esetén is ezeket használja fel. A magán szférával történő együttműködések esetében a terület magántulajdonú. A felhasználható önkormányzati tulajdonú területek városon belüli elhelyezkedése rendkívül egyenlőtlen, melyet több érdekcsoport is kiemelt.

„A Hungária körúton (Budapest) belül nem tudok kertet csinálni, mert ott mindent eladtak, nem tudnak adni üres területet...” (Int. 01)

A nagyobb városok esetén a belső lakóöv önkormányzati telkeinek nagy része a rendszerváltást követő privatizáció során magánkézbe került. A vállalkozói szemlélet meghonosulása következtében rendszerint ezeken a területeken történtek jelentős PPP beruházások, amelyek a beépítés sűrűség növekedését, a terület maximális kihasználását eredményezték. Míg a szocialista örökségnek tekinthető lakótelepek esetén a zöldterületek rossz állapotúvá váltak, s az önkormányzat ezek megújulását sok esetben közösségi

kertek létrehozásával kívánta elérni. A lakótelepek komplex problémái és az elérhető terület miatt a hazai közösségi kertek jelentős része ebben az övezetben jelenik meg.

A kertek megszervezésének fő célja a közösségfejlesztés, s ez minden esetben megjelenik függetlenül a létrehozó intézménytől. Azonban a 2011-ben megnyílt első hazai közösségi kert ettől eltér, annak célja a kertek adaptálhatóságának kidolgozása volt.

„Elsődleges célunk az volt, hogy kidolgozzuk 1-2 mintakert kapcsán ennek a hazai megvalósíthatóságát, működését, tudását, jogi hátterét.” (Int. 02)

A kertet szervező civil szervezet egy ingatlanberuházó magán telkén hozta létre a kertet Budapest egyik belső kerületében. A kert helyszínét a korábban megindult városrehabilitációs projekt egyik üres telke biztosítja, mely a gazdasági válság következtében lelassult beruházás miatt több évig hasznosítatlan maradt, majd a szervezet megkeresésére felajánlotta azt, kert létesítésre. Ez azt jelenti, hogy a kert létrejöttét egy olyan PPP beruházás tette lehetővé, amely jól szemlélteti az önkormányzat városi folyamathoz viszonyulásának megváltozását, s összességében önkormányzati és befektetői érdeket szolgál. Míg a korábban bemutatott észak-amerikai kertek jellemzően gazdasági válságok során jelentek meg, addig az első itthoni közösségi kert nem a válság tüneteinek kezelését, csupán a közösségi kertek adaptálását célozta meg. A civil szervezet későbbi kertjei és más hazai közösségi kertek már a közösségfejlesztést célozták. Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy ezek a rendszerváltás óta jelen lévő társadalmi krízist célozzák meg, melynek központi eleme a közösségek hiánya, azok gyengesége.

A kertek közösségfejlesztésének célcsoportja a kertek környékén élők, függetlenül azok életkorától, nemétől és társadalmi státuszától. A közösségi kertek döntően lakótelepi elhelyezkedésükből adódóan – eltekintve azok sokféle fejlődési útjától – elmondható, hogy a közösségfejlesztésben az idősebb népesség vesz részt magasabb arányban.

A közösségi kertek olyan lehetőséget jelentenek az önkormányzatok számára, melyek hozzájárulnak puha telepítő tényezőik fejlesztéséhez, s a vállalkozói város önkormányzati stratégiához jól illeszkednek. A tőkéért és a lakosokért folyó versenyben felértékelődött a település képe, a környezet minősége és rendezettsége, a kulturális örökség és a város vagy városrész imázsa (KOVÁCS ET AL. 2002). A közösségi kertek ezek javításában jelentős szerepet játszhatnak.

A pozitív települési imázs alapvető elemei az aktív városi közösségek (GEHL 2014). A közösségi kertek pedig a lakótelepi embereket a kert és a köztérek használatára ösztönzik, s aktív, egymással kapcsolatot fenntartó, ápoló közösségeket teremtet.

„Mi a kert mellé csináltunk egy közösségi teret, ahol van egy pad. A fél lakótelep ott van esténként... nem a lakásban kuksol, hanem lejön a kisgyerekével és ott a szomszédjával beszélgetnek vagy a kertészekkel.” (Int.01)

A városi közösségeket pozitívan szemléljük, azok érzelmi reakciót váltanak ki az emberből, s „*mások jelenléte már önmagában azt jelzi, hogy érdemes azon a helyen tartózkodni*” (GEHL 2014. 63.P.). E szemlélet az adott településen élés alapvető feltételeinek meglétét, annak élıhetőségét hangsúlyozza, vonzó képet közvetít a városról, s hozzájárul a népesség helyben tartásához vagy új vonzásához. A köztereken lévı közösség a városi életben való részvételre ösztönöz. Vagyis a közösségi kertek hozzájárulhatnak egy adott terület imázsának javításához az aktív közösségek révén, amely kiemelt célja az vállalkozó önkormányzatoknak.

A közösségi kertek az adott környék vagy városrész viszonyítási pontjai. Azok egyedi arculata, a változó vegetáció, a kertészek kreatív alkotásai és a közösségi élet jelentıs vizuális élményt gyakorolnak a környék lakóira, s így kiemelt helyeivé válnak a lakótelepeknek.

„Viszonyítási ponttá vált a kert. Mindenki tudja, hogy hol van a kert, s segíti a tájékozódást.” (Int. 01)

A viszonyítási pontok a tájékozódáson kívül segíthetik a szomszédtság közösséggé formálását is. LYNCH (1960) felismerte a *landmark*-ok helyi identitásban játszott szerepét, szerinte a környék különleges helyei megjelennek az emberek kognitív térképein, s ez az egy szomszédtságban élők összetartozását erısíti. A szomszédtság meghatározó helyei a helyi társadalom integrációját is elősegítik. A kertek egy közös helyi identitást építésében segíthetnek. Ugyan ennek mérésére a kutatás nem terjedt ki, de a kertek viszonyítási ponttá válása igazolhatja a Lynch (1960) elméletét.

A kutatás során több budapesti közösségi kert esetében beszámoltak azok környékében elkövetett bűncselekmények számának csökkenésérıl. Ennek oka az, hogy a művelők a kertet sajátjuknak érzik, az ott vagy környékükben zajló folyamatokat figyelemmel kísérik, s pusztán jelenlétükkel mérséklik a bűnelkövetési hajlandóságot.

„Nézze, elsısorban amit tapasztaltunk..., hogy az adott területen csökkent a bűnözés.” (Int. 03)

A kertek a vandalizmus, rongálás, és közterületen történı alkoholfogyasztás, tehát a közösség által deviánsnak minısített tevékenységek számának csökkenését eredményezik. A bűnözés mérséklődése növeli a lakosság biztonságérzetét, hozzájárul ahhoz, hogy a közösségek újra birtokba vegyék a köztereket (GEHL 2014). Vagyis a nyilvános térben való tevékenység biztonságossá válik, ez fokozza a köztéren való részvételt, amely tovább növeli a város élıhetőségét és pozitív imázsát erısíti.

A közösségi kertek kisléptékű megújításokat indítanak el. A kertészkedők egy része a kerten kívül a kerítések mellett, néhányan pedig lakótelepi házuk előtt is ültet virágot. Vagyis a kertészek saját környékük megújításával is foglalkoznak, ugyan ezek meglehetősen apró fejlesztések, azonban jelzi, hogy a kertészeket érdeklí közvetlen környezetük sorsa, annak javulásáért tenni hajlandók. A környékük rendezettségére odafigyelő, azt ápoló és gondozó lakosok az önkormányzatok számára kívánatosak, a közterek fenntartását, megújítását részben önkéntesek végzik, s az önkormányzatnak kevesebb forrást kell az imázs javítására költeni. A kertek jellemzően elhanyagolt, nehezen hasznosító területeken jönnek létre.

„Valamiért a terület nem hasznosítható és csak gond az önkormányzatok számára, mert állandóan szemetesedik.” (Int.01)

Ezekben az esetekben a hasznosítás kívánatos, hiszen a terület fenntartása pénzbe kerül. A kert létrejötté pedig e problémás területek megújítását eredményezi, ami kifejezetten fontos az önkormányzatnak. Vagyis az addig hasznosíthatatlan, funkció nélküli terület egy hasznos, pozitív funkciót kap, s hasznot hajt az önkormányzatnak.

Összességében a hazai közösségi kertek jellemzően önkormányzati tulajdonú területen jönnek létre. A kertek a rendszerváltás óta fennálló társadalmi válságra reagálva jelentek meg, de ehhez először a kertek adaptálhatóságát kellett kidolgozni. Az elérhető, gyakran elhanyagolt vagy hasznosíthatatlan terület és a lakótelepek komplex problémái pedig kifejezetten előnyös terepet jelentettek a közösségi kertek megjelenésének. Fontos kiemelni, hogy az önkormányzatok vállalkozói stratégiájába a kertek jól illeszkednek, azok nagyban hozzájárulnak egy-egy városrész vagy város puha telepítő tényezőinek fejlesztéséhez. A köztereken megjelenő, azokat aktívan használó közösségek létrehozásában van szerepük, emellett a bűncselekmények számának csökkenését eredményezhetik. E hatásaiknak köszönhetően kívánatos az önkormányzatok számára közösségi kertet létrehozni.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás egyrészt a közösségi kertek magyarországi térbeliségét vizsgálta, másrészt arra kereste a választ, hogy van-e kapcsolat városaink rendszerváltást követő átalakulása és a közösségi kertek megjelenése között.

A vizsgálat során 16 településen 45 közösségi kertet találtam. Az interjúk kutatásból kiderült, hogy a közösségi kert gondolat egy civil szervezet segítségével jutott el hazánkba, majd annak megismerésével az önkormányzatok és más civil szervezetek is átvették a koordináló szerepet a mozgalomban alakításában. A kertek létrehozása dominánsan helyi

önkormányzatok vagy civilszervezet kezdeményezésére önkormányzati támogatással történik.

A vizsgált közösségi kertek jelentős többsége lakótelepi elhelyezkedésű. Ennek elsődleges oka az, hogy a szervezésben résztvevő önkormányzat itt rendelkezik elérhető földterülettel. Ezeknek a területeknek egyrészt öröklött hiányosságai miatt nincs funkciójuk, vagy nehezen láthatók el funkcióval, másrészt meglehetősen rossz fizikai állapotúak. A kertek megszervezésének legfőbb célja a közösségfejlesztés. Megállapítható az is, hogy a kertek nem gazdasági válságra adott válaszként jelentek meg itthon, szemben az amerikai közösségi kertekkel, hanem a társadalom hosszabb ideje tartó általános válságához kötődnek, csupán a meghonosításukra nemrégiben került sor.

A magyarországi városok rendszerváltást követő átalakulása az önkormányzatokat szemléletváltásra ösztönözte. Felismerték, hogy a gyorsan átalakuló városi tér negatív hatásainak mérséklése és a globális gazdaságban való helytállás alapvető feltétele a vállalkozói attitűd, s a passzív szemlélődés helyett az aktív cselekvés vált dominánssá. A városi puha telepítő tényezők szerepe rendkívül módon felértékelődött. Az élhetőség, biztonságosság, egészségesség és fenntarthatóság alapvető kritériumai a városi sikerességnek, melynek fontosságát a hazai városok is elismerték. E tényezők fejlesztésére alkalmasak a közösségi kertek sokrétű települési hatásaik révén. A kertkezdeményezések mögötti önkormányzati szerepvállalás alátámasztja, hogy a döntéshozók felismerték a kertekben rejlő lehetőségeket, melyek egyrészt hatalmukat legitimálja, másrészt pedig a városok közötti versenyben puha, imázsépítő elemként hasznosíthatók, miközben számos olyan negatív folyamat hatását mérséklik, amelyek a posztszocialista átalakulás eredményei. Ennek értelmében a közösségi kertek jelentős többségét a posztszocialista átmenet sajátos körülményei között létrejövő jelenségnek tekinthetjük, e feltételek megléte nélkül más formában, más szervezői háttérrel jönnének létre, melyek inkább hasonlítanak a nyugati mintákhoz közelebb álló néhány budapesti belvárosi közösségi kerthez. Ennek figyelembe vételével a jövőben számos új közösségi kert megjelenésével lehet számolni, akár a településhierarchia alacsonyabb szintjein is.

IRODALOMJEGYZÉK

- ALAIMO, K. – REISCHL, T. M. – ALLEN, J. O.** (2010): Community gardening, neighborhood meetings, and social capital. In: *Journal of Community Psychology*, 38 (4), pp. 497–514.
- BASSETT, T. J.** (1979): Vacant lot cultivation: community gardening in America, 1893–1978. – Unpublished Master's Thesis, University of California, Berkeley

- BENDE CS. – NAGY GY.** (2016): Közösségi kertek Szegeden: Empirikus vizsgálatok és esettanulmányok. In: Földrajzi Közlemények, 140 (1), pp. 55–72.
- BERÉNYI E.** (2010): Történelmi városrészek átalakulásának társadalomföldrajzi vizsgálata Budapest belvárosában. Doktori értekezés, ELTE, 149. p.
- BOROS L. – FABULA SZ. – HORVÁTH D. – KOVÁCS Z.** (2016): Urban diversity and the production of public space in Budapest. In: Hungarian Geographical Bulletin, 65 (3), pp. 209–224.
- CORBUSIER, L.** (1968): A jövő nagyvárosai. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 162. p.
- CSAPÓ T. – KOCSIS ZS.** (2008): A várossá válás reformja. In: Területi Statisztika, 9 (6), pp. 645–651.
- EGEDY T.** (2005): Kiskedvencből mostohagyerek? A lakótelepek helyzete. In: Beszélő, 10 (3–4), pp. 77–88.
- FORREST, R. – KEARNS, A.** (2001): Social cohesion, social capital and the neighbourhood. In: Urban Studies, 38 (12), pp. 2125–2143.
- GEHL, J.** (2014): Élhető városok. TERC Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., Budapest, 260. p.
- GENTILE, M. – TAMMARU, T. – VAN KEMPEN, R.** (2012): Heteropolitanization. Social and Spatial Change in Central and East European Cities. In: Cities, 29 (5), pp. 291–299.
- HARVEY, D.** (2013): Az üzemeltetői szemlélettől a vállalkozói szemléletig: A városi kormányzás változása a késő Kapitalizmusban. In: Jelinek, Cs. – Bodnár, J. (Szerk.): Kritikai városkutatás, L'Harmattan, Budapest, pp. 155–182.
- HERCZEG Á.** (2013): Kiskert-Közösségi kert. In: Országépítő, 2, pp. 44.
- JENCKS, C.** (2004): Késő modernizmus kontra posztmodernizmus. In: Kerékgyártó, B. (Szerk.): A mérhető és mérhetetlen – Építészeti írások a huszadik századból. Typotex Kiadó, Budapest, pp. 264–279.
- VAN KEMPEN, R. – DEKKER, K. – HALL, S. – TOSICS, I.** (2005): Restructuring Large-scale Housing Estates in European Cities. Bristol, The Policy Press, 380. p.
- KERÉKGYÁRTÓ B.** (2014): Modern lakás – modern életforma, A lakás normatív modelljeinek változása 1890–1940 között a nemzetközi és a magyar építészetben. In: Korall, 58, pp. 17–43.
- KOVÁCS Z.** (1999): A szuburbanizáció jellemzői a budapesti agglomerációban. In: Földrajzi Értesítő, 48 (1–2), pp. 93–126.
- KOVÁCS Z. – HERFERT, G.** (2012): Development Pathways of Large Housing Estates in Post-socialist Cities: an International Comparison. In: Housing Studies, 27 (3), pp. 324–342.

- KOVÁCS Z. – MICHEEL, M. – UDVARHELYI, G.** (2002): A poszt-szocialista városok változó imázsa és a városmarketing lehetőségei Budapest és Lipcse példáján. in: Földrajzi Értesítő, 51 (1-2), pp. 113-137.
- KORNAI J.** (1993): Útkeresés. Századvég Kiadó, Budapest, 253. p.
- KRISTIÁNOVÁ, K.** (2016): Post-Socialist Transformations of Green Open Spaces in Large Scale Socialist Housing Estates in Slovakia. In: Procedia Engineering, 161, pp. 1863-1867.
- LYNCH, K.** (1960): The image of the city. Technology Press, Cambridge, 194.p.
- MACLEOD, G.** (2013): Újragondolt városspolitika: A növekedési gépezettől a posztdemokratikus városig? In: In: Jelinek, Cs. – Bodnár, J. (Szerk.): Kritikai városkutatás, L'Harmattan, Budapest, pp. 214-260.
- MORAR, C. – DULCA, M. – NAGY, GY.** (2016): Brownfields regeneration, between sustainable urban development and cultural heritage. The former military sites in Oradea, Romania. In: Journal of Urban and Regional Analysis, 8 (1), pp. 75-84.
- MUSIL, J.** (1980): Urbanization in Socialist Countries. White Plains, NY: M. E. Sharpe, 182. p.
- SOÓS P.** (2009): Kert-Magyarország múltjáról – jelen időben. In: Zempléni Múzsá, (9) 1, pp. 5-14.
- SUTTER, J. D.** (2009): Recession gardens trim grocery bills, teach lessons. <http://edition.cnn.com/2009/LIVING/04/01/recession.garden/>
Letöltve: 2017.06.12.
- SÝKORA, L.** (2009): Post-Socialist Cities. In: Kitchin, R., Thrift, N, (Szerk.), International Encyclopedia of Human Geography, (8). Oxford, Elsevier, pp. 387-395.
- SZABÓ Á.** (2013): Miénk itt a kert... In: Országépítő, 2, pp. 48-49.
- SZELÉNYI I.** (1983): Urban Inequalities Under State Socialism. Oxford University Press, Oxford, 158. p.
- SZELÉNYI I. – KONRÁD GY.** (1969): Az új lakótelepek szociológiai problémái. Akadémia Kiadó, Budapest, 212. p.
- ÓNODI G. – CROS KÁRPÁTI Zs.** (2002): A kertségek és a kertkultúra eredete, alakulása Magyarországon. In: Falu Város Régió, (3) pp. 12-17.
- TIMÁR J. – NAGY E.** (2007): A középvárosi dzsentrifikáció társadalmi hatásai a posztszocialista Magyarországon. In: A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai (szerk. Enyedi Gy.) MTA Társadalomkutató központ, Budapest, pp. 293-319.
- VASÁRUS G.** (2016): Szuburbanizáció külterületeken és egyéb belterületeken, Győr példáján. In: Településföldrajzi Tanulmányok, (2), pp. 22-37.

[1] A magyarországi kertmozgalom az utóbbi években reneszánszát éli. Ennek megteremtésében egyrészt a gyorsan terjedő, nyugati mintákat adaptáló közösségi kertek, közösségi mezőgazdasági projektek és munkahelyi közös kertek vesznek részt. Másrészt a kertészkedés terjesztésében az állam is tevékeny szerepet vállal, a 2011-ben elindított mezőgazdasági közfoglalkoztatás révén számos településen közmunka kertet hoztak létre, illetve a „Magyarország legszebb konyhakertje” és ennek városi változatai is a kertészkedői tevékenységet támogatják. A média és hétköznapi diskurzusok rendre megfedkeznek e nyugati típusú kert projektek és közmunka kertek eltérő struktúráiról, céljairól és közösségi jellegéről, s gyakran a közösségi kert terminust alkalmazza azok megnevezésében. Ezért tartottam kiemelten fontosnak egy közösségi kert definíció meghatározását, tudomány életbe való bevezetését.

[2] [HTTPS://WWW.KSH.HU/DOCS/HUN/HNK/HNK_2016.PDF](https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2016.pdf)